

Moeder van OOSTENRIJK

HOE MARIA THERESIA DE HARTEN VEROVERDE

NIEMAND HAD VERTROUWEN IN DE JONGE VORSTIN VAN OOSTENRIJK, MARIA THERESIA. TOEN ZIJ IN 1740 DE TROON BESTEEG, BRAK ER METEEN EEN OORLOG UIT: OMLIGGENDE LANDEN PROBEERDEN VAN HAAR ZWAKTE TE PROFITEREN. MAAR ZE VERKEKEN ZICH OP HAAR DOORZETTINGSVERMOGEN EN CHARME.

DOOR MIRJAM JANSSEN

De geboorte van Maria Theresia op 13 mei 1717 was een teleurstelling. Haar ouders konden het bijna niet opbrengen haar komst te vieren. Het jaar ervoor hadden ze hun enige zoon verloren en ze hadden op weer een jongen gehoopt. Na Maria Theresia volgden tot hun spijt nog twee dochters. Hun vader Karel VI - die heerste over Oostenrijk, Hongarije, Bohemen en delen van Italië - overwoog zelfs met een andere vrouw te trouwen, bij wie hij misschien wel een mannelijke opvolger kon verwekken. Om het voortbestaan van de dynastie zeker te stellen had hij al in 1713 de Pragmatieke

Sanctie uitgevaardigd, die bepaalde dat desnoods een vrouw de troon van de Oostenrijkse erflanden kon overnemen. Maar volkomen zekerheid bood de Sanctie niet, en Karel VI smachtte zo sterk naar een zoon dat hij zijn oudste dochter niet als troonopvolger opvoedde. Maria Theresia werd voorbereid op een bestaan als adellijke echtgenote. Ze leerde alles over het katholicisme, sprak vier talen, kon dansen, zingen en toneelspelen, maar wist weinig van politiek, geschiedenis, recht of financiën.

Toen ze ouder werd, hoopte haar vader dat zij dan tenminste snel een zoon zou krijgen. Weer viel ze hem tegen: ze was →

VRUCHTBAAR HUWELIJK

MARIA THERESIA
PRONKT MET HAAR
GROTE GEZIN

Frans Stefan en Maria Theresia met hun kinderen. Familieportret door Martin van Meytens.

een nogal sprieterig meisje, dat almaar niet ongesteld werd. En zolang ze niet vruchtbaar was, kon ze niet worden uitgehuwelijkt. Dat terwijl haar aanstaande al klaarstond. Frans Stefan van Lotharingen was een negen jaar oudere, sociale, vrolijke jongen, die bijna niet kon lezen of schrijven. Maria Theresia was verliefd op hem vanaf het eerste moment dat ze hem zag. Hij verbleef lange tijd aan het hof in Wenen om te worden bijgespijkerd. In 1736 trouwden ze uiteindelijk toch en prompt werd Maria Theresia zwanger. Hun eerste kinderen waren weer meisjes – dit keer kreeg Frans de schuld.

Vuurdoop

Toen Karel VI in 1740 stierf, stond Maria Theresia als zijn opvolger voor een bijna onmogelijke opgave. Ze had een geringe kennis van zaken, de schatkist was leeg en ze had van haar vader luie, corrupte ministers geërfd, die een lage dunk van haar hadden. Ondertussen was het de vraag of de omliggende landen de Pragmatieke Sanctie zouden respecteren. Dat bleek niet altijd het geval. De belangrijkste agressor was Frederik II van Pruisen: hij bezette Silezië, een regio in het noorden van haar rijk die economisch cruciaal was. Frankrijk, Spanje en Beieren sloten zich bij Pruisen aan; Engeland en de

Concert ter gelegenheid van het huwelijk van kroonprins Jozef met Isabella de Bourbon-Parma in 1760. Schilderij door Martin van Meytens.

Republiek kozen de kant van Oostenrijk. Daarop barstte een jarenlange strijd los, waarin verschillende vorsten en volken probeerden te profiteren van de onervarenheid van de nieuwe vorstin. Velen dreven de spot met haar. Tekenaars maakten cartoons waarop te zien was hoe een groep

mannen een jonge vrouw belaagde. Maria Theresia moest in hoog tempo leren onderhandelen en oorlog voeren. Ze ontwikkelde een eigen stijl, die bestond uit een combinatie van machtsvertoon en hypervrouwelijk gedrag. Ze presenteerde zich als de moeder van het land. De

geboorte van een mannelijke troonopvolger, Jozef, in 1741 versterkte wat dat betreft haar geloofwaardigheid. Ook haar warme houding ten opzichte van haar onderdanen maakte haar populair: ze hield een spreekuur waarin gewone mensen hun problemen aan haar konden voorleggen. Tijdens een schitterende ceremonie liet ze zich in 1741 tot koningin van erfland Hongarije kronen. Precies volgens de voorschriften draafde ze prachtig gekleed op een zwarte hengst een heuvel op die bestond uit zand uit alle streken van het land – ze had er speciaal rijlessen voor genomen. Ze reed als een man, met aan elke kant van het paard een been. Boven op de heuvel trok ze haar zwaard en wees ermee in vier richtingen, als teken dat ze die allemaal zou beschermen. Ze voerde de bewegingen zo goed uit en was zo mooi dat ze de Hongaren voor zich innam. Haar charme was een van haar grootste kwaliteiten. Toen een paar maanden later vijandelijke troepen Wenen naderden, keerde ze terug naar Hongarije, waar ze al haar acteer-talent inzette. Gekleed in het zwart klaagde ze dat Oostenrijk door iedereen in de steek was gelaten en dat haar kroon en haar kinderen in gevaar waren. Intussen biggelden de tranen over haar wangen.

NA 1918 EINDE AAN EEUWENLANGE MACHT

700 JAAR HABSBURGERS

De Habsburgers vormden sinds de dertiende eeuw een machtige dynastie in Centraal-Europa. Ze leverden sinds 1438 meestal de keizer van het Heilige Roomse Rijk en wisten door slimme huwelijken hun territorium enorm uit te breiden. Er ontstond een Oostenrijkse en een Spaanse tak. Na de opheffing van het Heilige Roomse Rijk in 1804 volgde het keizerrijk Oostenrijk, ook met Habsburgers op de troon. Na de Eerste Wereldoorlog vertrok de laatste Oostenrijkse keizer met Habsburgs bloed. Het huidige familiehoofd is Karel van Habsburg-Lotharingen (1961), die politiek actief was binnen de Oostenrijkse Volkspartij (ÖVP). De familie heeft afstand gedaan van haar aanspraken op de Oostenrijkse troon.

Het emotionele beroep op haar Hongaarse broeders sloeg aan: ze kreeg een leger van 100.000 soldaten mee.

Maar doorslaggevend was dat niet. Frederik II bleef zich opwerpen als haar grote tegenpool. Niet alleen in politiek en militair, maar ook in persoonlijk opzicht. Hij was een intellectueel, protestant en homoseksueel met een afkeer van vrouwen. Geen van beiden wist de ander definitief op de knieën te krijgen. Maria Theresia boekte kleine overwinningen. Toch verloor ze in 1748 bij de Vrede van Aken Silezië aan Pruisen, tot haar woede. Dat nam niet weg dat ze de vuurdoop goed had doorstaan. Ze had haar rijk overeind weten te houden en werd nu serieus genomen door de heersers van de andere mogendheden. →

Tijdens de kroningsplechtigheid in Hongarije wijst Maria Theresia met een zwaard in vier richtingen, als teken dat ze alle regio's zal beschermen.

GOEDE PUBLICITEIT
MET VEEL CEREMONIEEL
VERTOON WORDT MARIA
THERESIA KONINGIN VAN
HONGARIJE

SUCCESSVOLLE HUWELIJKSPOLITIEK SCHOONMOEDER VAN EUROPA

Maria Theresia zette haar kinderen in om de banden met andere vorstenhuizen aan te halen. Ze was vooral geïnteresseerd in huwelijken met de familie De Bourbon, die regeerde in Frankrijk, Spanje, Napels, Sicilië en Noord-Italië. Van de tien van haar zestien kinderen die de volwassenheid bereikten liet ze er zeven voordelige huwelijken sluiten, vaak tot afgrijzen en ongeluk van de betrokkenen. Zo koppelde ze haar troonopvolger Jozef aan de Spaans-Italiaanse Isabella de Bourbon-Parma, die al snel stierf. Zijn tweede huwelijk, met Maria van Beieren, die een huidziekte had, verliep rampzalig: Jozef toonde openlijk zijn afkeer van haar en hij was opgelucht toen ook zij na een paar jaar overleed. Aanvankelijk leek het huwelijk van de jongste dochter Maria Antonia (Marie Antoinette) met de Franse kroonprins, de latere Lodewijk XVI, in 1770 een groot succes. Maar bruid en bruidegom waren nog kinderen toen ze trouwden en slaagden er jarenlang niet in nageslacht te produceren. Intussen begon Marie Antoinette extravagant te leven: ze kocht uitzinnige hoeveelheid kleren en feestte erop los. In 1793 verloor ze na de Franse Revolutie haar hoofd onder de guillotine. Alleen lievelingsdochter Marie Christine mocht trouwen met een man op wie ze echt verliefd was, Albert Casimir van Saksen. Deze verbintenis was gelukkig.

MARIE ANTOINETTE

HABSBURGSE RIJK

Naast haar bestaan als vorstin had Maria Theresia een intensief privéleven. Ze was voortdurend in verwachting en kreeg in twintig jaar zestien kinderen. Door alle zwangerschappen en bevallingen verouderde ze snel en werd ze te dik. Ook de vele ziektes en het overlijden van kinderen eisten hun tol - zes van hen stierven jong. Ze bemoeide zich sterk met de opvoeding; elke dag maakte ze een uur in haar agenda vrij voor haar gezin. De praktische verzorging en de opleiding van de kinderen waren in handen van een leger kindermisjes en leraren. Ieder kind had er een stuk of vier en ieder kind bewoonde vanaf zijn zesde een eigen vijfkamerappartement in de Hofburg in Wenen.

Een titel voor Frans

Toen ze de troon besteed, had Maria Theresia meteen verklaard dat ze samen met Frans zou regeren. Door hem tot co-regent aan te stellen hoopte ze dat iedereen zou zien dat hij meer in zijn mars had dan algemeen werd aangenomen. Ze

Maria Theresia laat paleis Schönbrunn uitbreiden en verfraaien. Geschilderd door Bernardo Bellotto, circa 1758.

Deze spotprent uit 1742 laat zien hoe andere mogendheden de jonge vorstin Maria Theresia belagen.

maakte Frans opperbevelhebber van het leger, zodat hij op het slagveld eer zou kunnen behalen. Maar dat mislukte. Hij had geen enkel militair talent en de diplomatie lag hem evenmin. Uiteindelijk hield ze hem maar zo veel mogelijk thuis, waar hij wat aanrommelde met een natuurhistorische verzameling en andere vrouwen. Hoewel ze dol op hem bleef, gaf ze een kamermeisje een welgemeend advies: 'Trouw niet met een man die niets te doen heeft.' In 1745 deed zich een buitenkans voor door het overlijden van de keizer van het

Heilige Roomse Rijk, een politiek verbond van Duitse en Italiaanse staten. Maria Theresia wist Frans op de vrijgekomen troon te krijgen. De werkzaamheden stelden niet veel voor, maar zo had hij er een prestigieuze titel bij en kon zij zich keizerin noemen. Ondertussen verhief Maria Theresia haar moederschap tot een cultus. In 1751 liet ze hofkunstenaar Martin van Meytens een portret maken van haar gezin. Hierop poseren zij en Frans als een bijna gewone burgerlijke familie. Het schilderij werd nog drie keer gereproduceerd, steeds met een pasgeborene erbij.

Toen ze ouder werd, slaagde ze er steeds beter in het bestuur naar haar hand te zetten. Ze wist incapabele ministers weg te werken en omringde zich met deskundige mannen die ze zelf uitkoos. Met tomeloze energie ondernam ze hervormingen om haar rijk vooruit te helpen. Ze maakte een begin met de industrialisering van het land, verbeterde de belastingopbrengst, breidde de infrastructuur uit en moderniseerde het leger. Er kwamen meer ziekenhuizen en bejaarden- en weeshuizen. Ook hervormde ze het onderwijs. Ieder kind vanaf zes jaar moest verplicht zes jaar naar school. Hoewel de uitvoering van dat besluit te wensen overliet, was het revolutionair. Haar adviseurs vonden het onzin om de armen te onderwijzen en de boeren hadden liever dat hun kinderen op het land hielpen, maar ze zette toch door. Daarnaast pakte Maria Theresia het hoger onderwijs aan, dat beter toegankelijk werd voor gewone burgers.

Op het internationale toneel zorgde ze voor aanzienlijke verschuivingen. Ze was ontevreden over Groot-Brittannië als bondgenoot, omdat het haar niet voluit steunde. Op aanraden van haar kanselier, Wenzel von Kaunitz, verbrak ze haar alliantie met dit land en sloot ze een verbond met Frankrijk en Rusland. Pruisen en Groot-Brittannië kozen daarop voor elkaar, zodat de allianties werden omgedraaid. Om Silezië terug te krijgen voerde Maria Theresia vanaf 1756 oorlog tegen Pruisen, maar zonder succes. Na zeven jaar strijd moest ze accepteren dat ze het gebied definitief had verloren.

Voortdurend ruzie

De dood van Frans in 1765 kwam ze niet te boven. Ze knipte haar haar af, kleepte zich alleen nog in het zwart en zag af van elke frivoliteit. Haar katholicisme nam extreme vormen aan, op het kwezelige af. Haar oudste zoon Jozef bestuurde voortaan mee als co-regent. In tegenstelling tot zijn vader was hij niet bereid tweede viool te spelen, zodat ze voortdurend ruzie hadden. Een van de ergste conflicten had ze met hem →

NEDERLANDSE ARTS BELANGRIJKE ADVISEUR

GERARD VAN SWIETEN

De Nederlandse arts en apotheker Gerard van Swieten speelde een rol in de hervormingen van Maria Theresia. Van Swieten was een goede leerling van arts-onderzoeker Herman Boerhaave, maar had als katholiek geen kans hem op te volgen. In 1742 werd hij gevraagd als lijfarts van Maria Theresia en haar man. Hij groeide uit tot een belangrijke adviseur. Van Swieten reorganiseerde het medisch onderwijs, dat daarna 150 jaar lang toonaangevend was in Europa. Hij haalde vermaarde medici naar Wenen en richtte een botanische tuin en een scheikundig laboratorium in. Hij hervormde de Oostenrijkse gezondheidszorg en was jarenlang belast met het beheer van de hofbibliotheek.

Gerard van Swieten op een achttiende-eeuwse ets van Johann Ernst Mansfeld.

ERVAREN STAATSHOOFD
NAARMATE ZE OUDER
WORDT, ZET DE KEIZERIN
HET BESTUUR MEER NAAR
HAAR HAND

Met tomeloze energie moderniseert Maria Theresia haar rijk. Schilderij door Martin van Meytens, 1759.

over Polen. Pruisen en Rusland wilden elk een stuk van dit land inlijven en boden Oostenrijk ook een deel aan. Maria Theresia vond het immoreel: 'Welk recht hebben wij om een onschuldig land te beroven?' zo schreef ze. Maar Jozef drukte door, met als argument dat het de enige manier was om de machtsbalans tussen de drie grote landen te behouden. Oostenrijk kreeg er een gebied met 2 miljoen inwoners bij. Frederik II van Pruisen geloofde niet dat de bezwaren van Maria Theresia gemeend waren. 'Ik zou graag willen weten hoe de keizerin haar biechtvader kalmeerde,' schreef hij. 'Ze hilde toen ze nam; hoe meer ze hilde, des te meer nam ze.' De opdeling zou in de jaren daarna zo uit de hand lopen dat Polen vrijwel van de kaart verdween. Toen Maria Theresia in 1780 stierf, moe en uitgestreden, realiseerden haar tijdgenoten zich dat met haar een grootheid was heengegaan. Zelfs haar aartsvijand Frederik II vond het nodig haar dood openlijk te betreuren. Niet zonder hypocrisie verklaarde hij: 'Ze heeft haar troon en dynastie een grote dienst bewezen. Ik heb oorlog tegen haar gevoerd, maar ik ben nooit haar vijand geweest.' ■

Mirjam Janssen is historicus en journalist.

Maria Theresia komt nooit over de dood van haar man Frans heen. Tekening door Ignaz Manzador.

Negentiende-eeuws standbeeld van Maria Theresia in het centrum van Wenen.

MEER WETEN

Le Pouvoir au féminin. Marie-Thérèse d'Autriche 1717-1780 (2016) door Elisabeth Badinter.

Maria Theresia of Austria. Full-Blooded Politician, Devoted Wife and Mother-to-all (2015) door Regine Neuhauser.

Universum History: Maria Theresia. Majestät und Mutter (2018) documentaire van ORF, te vinden op YouTube.